

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Inzenden scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit v.w.o.-h.a.v.o.-m.a.v.o.-v.b.o.

Voorts heeft het College voor Toetsen en Examens op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet College voor toetsen en examens de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende passages van de artikelen 36, 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de gecommitteerde toekomen.

- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.
- 4 De examiner en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examiner en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examiner. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke gecommiteerde aanwijzen. De beoordeling van de derde gecommiteerde komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Toetsen en Examens van toepassing:

- 1 De examiner vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examiner en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
 - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
 - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
 - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
 - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
 - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
 - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;

- 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Toetsen en Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.

NB1 Het College voor Toetsen en Examens heeft de correctievoorschriften bij regeling vastgesteld. Het correctievoorschrift is een zogeheten algemeen verbindend voorschrift en valt onder wet- en regelgeving die van overheidswege wordt verstrekt. De corrector mag dus niet afwijken van het correctievoorschrift.

NB2 Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht.
Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten.
Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht.
Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.

NB3 Als het College voor Toetsen en Examens vaststelt dat een centraal examen een onvolkomenheid bevat, kan het besluiten tot een aanvulling op het correctievoorschrift. Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt zo spoedig mogelijk nadat de onvolkomenheid is vastgesteld via Examenblad.nl verstuurd aan de examensecretarissen.

Soms komt een onvolkomenheid pas geruime tijd na de afname aan het licht. In die gevallen vermeldt de aanvulling:

NB

Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.

Een onvolkomenheid kan ook op een tijdstip geconstateerd worden dat een aanvulling op het correctievoorschrift te laat zou komen.

In dat geval houdt het College voor Toetsen en Examens bij de vaststelling van de N-term rekening met de onvolkomenheid.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen kunnen maximaal 74 scorepunten worden behaald.

Voor dit examen zijn de volgende vakspecifieke regels vastgesteld:

- 1 Vakinhoudelijke argumenten moeten afkomstig zijn uit gezaghebbende, wetenschappelijke publicaties.
- 2 Als gevraagd wordt naar het noemen van één van de negenenveertig 'kenmerkende aspecten', is een letterlijke weergave daarvan niet vereist. Er kan in de regel worden volstaan met een juiste omschrijving van het 'kenmerkend aspect' of van dat deel ervan dat relevant is voor de beantwoording van de vraag (er zijn kenmerkende aspecten die uit meerdere onderdelen bestaan).

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Door de tijd heen

1 maximumscore 2

De juiste volgorde is:

2, 5, 3, 6, 1, 4

Opmerking

Als door het wegstrepen van één foutief geplaatst nummer een verder foutloze reeks ontstaat, wordt 1 scorepunt toegekend.

Prehistorie en oudheid

2 maximumscore 3

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Je kunt twifelen aan de betrouwbaarheid van de informatie uit deze bron over het verloop van de veldslag, omdat Caesar de veldslag beschrijft vanuit zijn perspectief/belang, waardoor de weergave kan zijn gekleurd 1
- Ceasar benadrukt in deze bron bijvoorbeeld de moed van de Nerviërs / de genade van de Romeinen (waaruit blijkt dat hij deze waarden belangrijk vindt) 1
- Omdat deze tekst is geschreven door een Romein, kun je hieruit betrouwbare informatie over Romeinse waarden afleiden 1

3 maximumscore 2

Kern van een juist antwoord is:

- Uit de bron blijkt dat de Romeinen genade tonen / zich (na hun overwinning) als beschermers opstellen 1
- wat ertoe leidt dat de veroverde volkeren zich makkelijker neerleggen bij opname in het Romeinse Rijk 1

De middeleeuwen

4 maximumscore 2

Kern van een juist antwoord is:

- Paus Gregorius adviseert dezelfde heilige plaatsen te gebruiken als de Engelsen gebruiken bij de verering van de heidense goden / de heidense heiligdommen niet te verwoesten (maar alleen om te vormen tot christelijke heiligdommen) 1
- Dit kan de kerstening van Engeland bevorderen doordat de Engelsen hierdoor gemakkelijker over te halen zijn tot het christendom omdat deze plekken al vertrouwd zijn / al een religieuze rol spelen / omdat de missionarissen veiliger hun werk kunnen doen (want de vernietiging van heiligdommen kan een gewelddadige reactie uitlokken) 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

5 maximumscore 4

Uit het antwoord moet blijken dat deze geschiedenis past bij:

- 'het conflict in de christelijke wereld of de wereldlijke dan wel de geestelijke macht het primaat hoorde te hebben' (of een omschrijving daarvan) 1
- omdat koning Filips door het gevangennemen van de paus liet zien dat hij de macht van de rooms-katholieke kerk kon beteugelen / dat hij de sterkste was
of
omdat de paus het conflict opzocht door zijn bul uit te vaardigen 1
- 'het begin van staatsvorming en centralisatie' (of een omschrijving daarvan) 1
- omdat koning Filips door de belastingheffing zijn schatkist kon vullen, waarmee hij zijn centrale gezag kon verstevigen / een sterkere staat kon opbouwen / minder afhankelijk werd van de steden 1

Vroegmoderne tijd

6 maximumscore 4

Kern van een juist antwoord is:

De opdracht aan Columbus past bij:

- 'de expansie van de christelijke wereld naar buiten toe, onder andere in de vorm van de kruistochten' (of een omschrijving daarvan) 1
- want Isabel en Ferdinand geven hem de opdracht na te gaan hoe het christendom in India kan worden verspreid / hoe de vorsten van India kunnen worden bekeerd 1
- 'het begin van de Europese overzeese expansie' / 'het veranderende mens- en wereldbeeld van de renaissance en het begin van een nieuwe wetenschappelijke belangstelling' (of een omschrijving daarvan) 1
- want door de ontdekkingsreizen konden Europese landen hun gebied uitbreiden / want Columbus onderzoekt of de wereld rond is door naar het westen te varen 1

7 maximumscore 2

Een juist antwoord bevat de volgende elementen:

- De bron illustreert de algemene afwijzing van de strenge kettervervolgning / de strenge straffen die door de Raad van Beroerten worden uitgesproken 1
- Dit draagt bij aan het uitbreken van de Opstand doordat ook katholieken afwijzend staan tegenover het optreden van de (Spaanse) autoriteiten (waardoor de aanhang van de Opstand groeit) 1

Vraag	Antwoord	Scores
8	<p>maximumscore 1</p> <p>Kern van een juist antwoord is dat Filips II de hertog van Alva terugroept om de rust te herstellen / om niet al zijn aanhang in de Nederlanden van zich te vervreemden.</p>	
9	<p>maximumscore 4</p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li data-bbox="276 483 1321 667">• De verhuizing van Le Maire naar Amsterdam in 1585 (1) past bij de val van Antwerpen, wat een onderdeel is van 'het conflict in de Nederlanden dat resulteerde in de stichting van een Nederlandse staat' / 'de protestantse reformatie die splitsing van de christelijke kerk in West-Europa tot gevolg had' (of omschrijvingen daarvan) 2 <li data-bbox="276 674 1321 824">• Le Maire gebruikte zijn uit handel verkregen kapitaal om te speculeren in VOC-aandelen (3). Dit past bij 'wereldwijde handelscontacten, handelskapitalisme en het begin van een wereldeconomie' / 'de bloei in economisch opzicht van de Republiek' (of omschrijvingen daarvan) 2 	
<p><i>Opmerking</i> <i>Alleen aan een juiste combinatie van kenmerkend aspect en gebeurtenis worden scorepunten toegekend.</i></p>		
10	<p>maximumscore 3</p> <p>Uit het antwoord moet blijken dat:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li data-bbox="276 1099 1321 1128">• in 1588 de aanval van de Spaanse Armada werd afgeslagen 1 <li data-bbox="276 1135 1321 1249">• Hierdoor werd het gevaar van een Spaanse verovering van Engeland afgewend, waardoor Engeland (als bondgenoot) de opstandige gewesten kon blijven steunen 2 	
11	<p>maximumscore 3</p> <p>Kern van een juist antwoord is:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li data-bbox="276 1368 1321 1442">• De verplaatsing van het bestuurscentrum naar Batavia (door J.P. Coen in 1619) / de grotere deelname aan de inter-Aziatische handel 1 <li data-bbox="276 1449 1321 1592">• zorgt voor een groeiend scheepvaartverkeer daarnaartoe, wat in de tabel zichtbaar is in het groeiend aantal schepen naar Batavia na 1620 / het grotere aantal schepen dat in Azië blijft, waaruit blijkt dat dit een succesvolle beleidswijziging is 2 	
12	<p>maximumscore 2</p> <p>Uit het antwoord moet blijken dat:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li data-bbox="276 1715 1321 1823">• het Verlichtingsideaal dat de revolutionairen hiermee nastreefden was de opvatting dat alle mensen gelijk waren / dat er geen speciale privileges mochten bestaan voor de adel 1 <li data-bbox="276 1830 1321 1977">• het doel voor de revolutionairen was dat zij hiermee steun wilden krijgen van de gehele bevolking / de macht van de adel probeerden te breken / de boeren in Frankrijk achter de revolutie probeerden te krijgen 1 	

Moderne tijd

13 maximumscore 6

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De Industriële Revolutie leidde tot een snelle verstedelijking als gevolg van de toename van het aantal fabrieksarbeiders / als gevolg van het leeglopen van het platteland, waardoor er meer epidemieën van besmettelijke ziekten zoals cholera uitbraken 2
- In de sociale kwestie stonden de slechte leefomstandigheden van de arbeiders/armen (net als in Maastricht) centraal, in dit onderzoek verzamelde de overheid gegevens die de noodzaak van ingrijpen lieten zien 2
- Door de uitbreiding van het stemrecht / de voortschrijdende democratisering gingen ook de armere groepen in de samenleving politieke macht ontwikkelen / kwam het socialisme op, waardoor de belangen van de armeren politiek gewicht kregen / waardoor de overheid moest reageren op de slechte leefomstandigheden 2

Opmerking

Alleen als een historisch juiste causale relatie wordt aangegeven, worden 2 scorepunten toegekend.

14 maximumscore 2

De juiste volgorde is:

6, 2, 4, 1, 5, 3

Opmerking

Als door het wegstrepen van één foutief geplaatst nummer een verder foutloze reeks ontstaat, wordt 1 scorepunt toegekend.

15 maximumscore 4

Voorbeeld van een juist antwoord is:

Volgens Fabri is een koloniaal rijk:

- op economisch gebied noodzakelijk, omdat Duitsland te maken heeft met een crisis die (vooral) het gevolg is van een bevolkingsoverschot dat door emigratie naar kolonies kan worden opgelost 2
- voor de binnenlandse politiek wenselijk, omdat het de onvrede onder arbeiders kan wegnemen die door emigratie naar Duitse kolonies nieuwe hoop/perspectief geboden wordt 2

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

16 maximumscore 4

Een juist antwoord bevat de volgende elementen:

- In bron 8 geeft Bismarck aan dat hij er altijd naar heeft gestreefd goede betrekkingen met Rusland te onderhouden, wat past bij de tot circa 1890 gevoerde alliantiepolitiek / zijn wens het bestaande machtsevenwicht niet te verstoren / zijn beleid een omsingeling van Duitsland door een verbond van Frankrijk en Rusland te voorkomen 2
- In bron 7 eist Wilhelm II tegenmaatregelen als reactie op de veronderstelde Russische oorlogsplannen, wat past bij het meer actieve/agressieve buitenlandse beleid vanaf 1890 onder Wilhelm II 2

17 maximumscore 2

Kern van een juist antwoord is:

Het politieke bezwaar van Bismarck tegen een Duits imperialistisch beleid was dat dit het gevaar inhield dat er wrijving met andere mogendheden zou ontstaan / was de bedreiging van het machtsevenwicht in Europa (waardoor de nog zwakke Duitse staat in gevaar kon worden gebracht).

18 maximumscore 2

Kern van een juist antwoord is:

Door het Europese lesprogramma werden Indonesische jongeren zich (meer) bewust van hun gebrek aan vrijheid / hun achterstelling / kwamen Indonesische jongeren in contact met Europese anti-imperialistische schrijvers/emancipatiebewegingen, waardoor zij zich gingen organiseren in antikoloniale groepen/partijen (die naar onafhankelijkheid streefden).

19 maximumscore 2

Uit het antwoord moet blijken dat door het propageren van een Duits koloniaal rijk het Duitse nationalisme werd gestimuleerd / er spanningen met bijvoorbeeld Groot-Brittannië ontstonden / een wapenwedloop begon, waardoor het klimaat ontstond waardoor de Eerste Wereldoorlog kon uitbreken.

Vraag	Antwoord	Scores
20	<p>maximumscore 3</p> <p>Kern van een juist antwoord is:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Met (één van de volgende): <ul style="list-style-type: none"> – de verwijzing (in de titel) naar het komende einde van vrije verkiezingen/gelijke burgerrechten – de politieagent die toezicht houdt (bij de stembussen) / de kiezers die op appel verschijnen – de verwijzing naar het masker (in het onderschrift / bij de bevolking) • geeft Arnold hier de mening weer dat er massaal op de nationaalsocialisten zal worden gestemd omdat de verkiezingen niet vrij zullen verlopen / omdat de verkiezingen een maskerade zijn / omdat de kiezers zich anders zullen voordoen dan ze werkelijk zijn • De Rijksdagbrand vormde voor Hitler de aanleiding tot het invoeren van de machtigingswet / het oppakken van communisten / het vestigen van de nazidictatuur (waardoor er geen sprake meer was van vrije verkiezingen, wat in de prent wordt weergegeven) 	<p>1</p> <p>1</p> <p>1</p>
21	<p>maximumscore 1</p> <p>Uit het antwoord moet blijken dat een groot deel van de mannelijke Duitse bevolking in krijgsgevangenschap/gesneuveld/gewond was, waardoor de Duitse vrouwen dit zware werk moesten doen.</p>	
22	<p>maximumscore 3</p> <p>Kern van een juist antwoord is:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Het politieke doel van het Marshallplan was de bestrijding van het communisme / het voorkomen van een nieuwe (wereld)oorlog • Uit de foto blijkt de grote armoede/verwoesting in Duitsland, wat een goede voedingsbodem vormt voor het communisme (die door de Marshallhulp wordt bestreden) 	<p>1</p> <p>2</p>
23	<p>maximumscore 2</p> <p>Uit het antwoord moet blijken dat de benaming past bij het (vijand)beeld in de DDR waarbij West-Duitsland gezien werd als de gevaarlijke opvolger van nazi-Duitsland / als opvolger van het Derde Rijk, door de verwijzing naar het antifascistische karakter / naar de beschermende functie van de muur tegen het fascistische Westen.</p>	
24	<p>maximumscore 2</p> <p>Kern van een juist antwoord is:</p> <p>De Truman-doctrine was gericht op het bijeenhouden van het Westblok, terwijl de Brezjnev-doctrine door het ingrijpen in communistische landen die een eigen koers wilden kiezen (de kern van de Brezjnev-doctrine), gericht was op het bijeenhouden van het Oostblok.</p>	

Vraag	Antwoord	Scores
25	maximumscore 4 Voorbeeld van een juist antwoord is: Uit deze gebeurtenis blijkt	
	<ul style="list-style-type: none"> • continuïteit ten opzichte van de jaren 1970, omdat Reagan besluit om de oefening aan te passen, gezien de Russische reactie. Hij houdt rekening met de Russen / doet zijn best om de bedreiging voor de Russen te verminderen, wat laat zien dat er nog steeds sprake is van detente / dat er gestreefd wordt naar ontspanning 	2
	<ul style="list-style-type: none"> • verandering ten opzichte van de jaren 1970, omdat de in die jaren gesloten verdragen over wapenbeperking lijken te worden verbroken door de nucleaire oefening van de NAVO / omdat er sprake is van stijgende spanning/meer dreiging/meer Koude Oorlogsretoriek dan tijdens de detente van de jaren 1970 	2
26	maximumscore 2 Kern van een juist antwoord is:	
	<ul style="list-style-type: none"> • Gorbatsjov stelt de wederzijdse dreiging met vernietiging door kernwapens/van een atoomoorlog centraal 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • Gorbatsjov streefde naar ontspanning met het Westen door overleg/door het sluiten van verdragen over vermindering van de (kern)wapenwedloop 	1
27	maximumscore 3 Voorbeeld van een juist antwoord is:	
	<ul style="list-style-type: none"> • Het kenmerkend aspect is 'de toenemende westerse welvaart die vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw aanleiding gaf tot ingrijpende sociaal-culturele veranderingsprocessen' (of een omschrijving daarvan) 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • De grote stijging van het aantal bromfietsen (1) is te verklaren vanuit de toenemende westerse welvaart in de jaren 1960 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • Dat fabrikanten van bromfietsen zich steeds meer richtten op jongeren (2) heeft te maken met het ontstaan van de jongerencultuur in de jaren 1960, wat past bij de ingrijpende sociaal-culturele veranderingsprocessen in de jaren 1960 	1

5 Inzenden scores

Verwerk de scores van alle kandidaten per examinator in het programma WOLF.
Zend de gegevens uiterlijk op 23 juni naar Cito.

6 Bronvermeldingen

- bron 1 ontleend aan: http://www.livius.org/caa-can/caesar/caesar_t19.html
- bron 2 ontleend aan: Robin Austin Markus, *Gregory the Great and his World*, Cambridge 1997, pag. 183
- bron 3 ontleend aan: R.H. Fuson (ed.), *Het scheepsdagboek van Christoffel Columbus*, Utrecht 1991, pag. 71-72
- bron 4 ontleend aan: Marcus van Vaernewijck, *Van die beroerlicke tijden in die Nederlanden en voornamelick in Ghendt 1566-1568*, pag. 16
http://www.dbnl.org/tekst/vaer003vand01_01/vaer003vand01_01_0166.php
- bron 5 ontleend aan: Femme S. Gaastra, *De geschiedenis van de VOC*, Zutphen 1991, pag. 115
- bron 6 ontleend aan: Friedrich Fabri, *Bedarf Deutschland der Kolonien? Eine politisch-ökonomische Betrachtung*, Gotha, 1883, zonder paginanummer
http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/docpage.cfm?docpage_id=2717
- bron 7 ontleend aan: Otto von Bismarck, *Gedanken und Erinnerungen*, Stuttgart en Berlijn 1922, deel 3, pag. 88
- bron 8 ontleend aan: Otto von Bismarck, *Gedanken und Erinnerungen*, Stuttgart en Berlijn 1922, deel 3, pag. 92
- bron 9 Herbert Reinoss, *Simplicissimus: Bilder aus dem Simplicissimus*, Hannover 1970, pag. 277
http://www.simplicissimus.info/uploads/tx_lombkswjournaldb/pdf/1/37/37_47.pdf
- bron 10 <http://www.badische-zeitung.de/deutschland-1/ein-mythos-broeckelt--15270796.html>
- bron 11 ontleend aan: H. Kissinger, *Diplomacy*, New York 1994, pag. 790